Auroramålet och vikten av att ta processuella rättigheter på allvar

Av jur.dr Alexander Hardenberger samt professorerna Xavier Groussot och Sanja Bogojević[1]

Regeringsformen (RF), Europakonventionen[2] (EKMR) och unionsrätten upprätthåller på olika sätt grundläggande rättigheter i from av tillgång till domstolsprövning, rättvis rättegång och effektiva rättsmedel. En på senare tid omdebatterad fråga är hur nämnda regelverk förhåller sig till utrymmet för att inför svensk domstol föra en fastställelsetalan jämlikt 13 kap. 2 § rättegångsbalken (RB). En särskild fråga är i vad mån svensk processrätt lämnar utrymme för fastställelse av att en rättighetskränkning skett, utan att kränkningen uttryckligen knyts till en viss rättsföljd. Frågan har stor betydelse inte minst för möjligheten att driva olika former av klimatprocesser i svensk domstol. Genom två nyligen meddelade beslut i mål Ö 7177-23 (Klimattalan) och mål Ö 438-24 (Regionens medgivande) har Högsta domstolen presenterat två delvis olika lösningar på problemet. I den följande uppsatsen diskuterar vi skillnaderna mellan de olika lösningarna och vad de innebär för utrymmet att i framtiden ta klimatanspråk till svensk domstol.

1 Inledning

Ingen SvJT-läsare har väl missat Högsta domstolens uppmärksammade beslut i det så kallade Auroramålet eller ”Klimattalan”.[3] Genom beslutet har Högsta domstolen förklarat att kärandens talan — en grupptalan[4] — inte ska tas upp till prövning. Högsta domstolens beslut grundar sig huvudsakligen på två argument.

Det första argumentet tar sikte på att käranden, jämte övriga gruppmedlemmar, saknade processuell *saklegitimation* (talerätt). Högsta domstolens argument inbegriper dels att käranden inte hade åberopat omständigheter som innebar att risken för negativa konsekvenser av klimatförändringar var särskilt allvarliga för gruppmedlemmarna eller

[1] Hardenberger och Groussot är verksamma vid Juridiska fakulteten, Lunds universitet. Bogojević är verksam vid Juridiska fakulteten, University of Oxford.

[2] Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

[3] Högsta domstolens beslut den 19 februari 2025 i mål Ö 7177-23. Frågor om utrymmet för klimatanspråk i svenska domstolar har vid ett flertal tillfällen varit föremål för diskussion i denna tidskrift, se Ehrenkrona, *Utvidgningen av mänskliga rättigheter,* i SvJT 2024 s. 746 ff.; dens. *Genmäle om utvidgningen av fri- och rättigheterna* i SvJT 2025 s. 145 ff.; Frisk Norin & Rogalska Hedlund, *Alla måste ta sitt ansvar för upprätthållandet av grundläggande rättigheter och effektiva klimatåtgärder,* i SvJT 2025 s. 141 ff.; samt Jacobsson, *Medborgarnas möjligheter att föra talan i domstol mot staten i miljöpolitiska frågor,* i SvJT 2025 (preprint).

[4] Se lag (2002:599) om grupprättegång. Enligt 1 § första stycket avses med en grupptalan en talan som en kärande för som företrädare för flera personer med rättsverkningar för dem, trots att de inte är parter i målet.

att deras behov av individuellt skydd var akut,[5] dels att käranden jämte övriga gruppmedlemmar inte ansågs utgöra en sådan representativ och lämplig förening som enligt Europadomstolens praxis medför en mer omfattande talerätt.[6] Högsta domstolen påpekar uttryckligen att frågan om och i så fall under vilka förutsättningar den förda talan skulle vara tillåten om den utgjorde en föreningstalan inte aktualiserades i målet.[7]

Det andra argumentet tar sikte på *formen för talan*, dvs. frågan om vilka typer av anspråk som en svensk domstol kan pröva när det kommer till påstådda rättighetskränkningar inom ramen för bristande klimatarbete. Vad gäller utrymmet för en fullgörelsetalan om att förplikta staten att vidta vissa åtgärder avseende klimatarbetet konstaterar Högsta domstolen att intresset av att upprätthålla ansvarsfördelningen mellan domstolarna och andra offentliga organ samt konventionsstaternas bedömningsmarginal i dessa frågor medför att en sådan talan inte ska tas upp till prövning.[8] Vidare konstateras att det av motsvarande skäl finns anledning att avvisa en fastställelsetalan förd av enskild (i grupp) rörande statens underlåtenhet att omedelbart vidta ett antal särskilt uppräknade åtgärder för att uppnå vissa angivna målsättningar i fråga om klimatförändringar, när underlåtenheten påstås ha kränkt gruppmedlemmarnas konventionsskyddade rättigheter.[9]

Vad gäller en framtida fastställelsetalan om att en rättighetskränkning skett lämnar Högsta domstolens beslutsskäl öppet för att en sådan, mer allmänt hållen, talan skulle kunna föras av en representativ och lämplig förening. I sammanhanget hänvisar Högsta domstolen till 13 kap. 2 § *tredje stycket* RB, dvs. den del av bestämmelsen som rör situationer då det av lag följer att en fastställelsetalan ska tillåtas.[10] Sedan Högsta domstolens beslut har Auroragruppen bildad en förening och föreningen har ansökt om att få överta målet i Nacka tingsrätt (partssuccession).[11] Något beslut är i skrivande stund inte fattat.[12]

Att Högsta domstolen stödjer sitt resonemang på 13 kap. 2 § tredje stycket RB är inte enbart av rättstekniskt intresse. Hänvisningen väcker även ett antal större frågor, exempelvis frågor om (i) hur 13 kap. 2 § ska tolkas då en klimattalan förs på *unionsrättslig* i stället för konventionsrättslig grund och (ii) hur den svenska förståelsen av vad som utgör ett fastställbart *rättsförhållande* förhåller sig till överstatliga krav

[5] Klimattalan, p. 21–22, 35 och 86. Gruppmedlemmarna ansågs med andra ord sakna ”victim status”, jfr artikel 34 EKMR. I en svensk kontext kan det dessutom, med hänsyn till den grundläggande talerättsprincipen, frågas om gruppmedlemmarna ens hade talerätt.

[6] Klimattalan, p. 25–27 och 84, samt Europadomstolens dom av den 9 april 2024, *Verein KlimaSeniorinnen*, 53600/20.

[7] Klimattalan, p. 84.

[8] Klimattalan, p. 64–66 och 88.

[9] Klimattalan, p. 76–77 och 85.

[10] Klimattalan, p. 79–80.

[11] Nacka tingsrätts mål T 8304-22, aktbil. 73–79 och 85. Staten genom Justitiekanslern har vidhållit att talan ska avvisas och argumenterar för att det därför inte finns någon talan att överlåta, aktbil. 83 och 87.

[12] Slutligt manus till denna text lämnades den 17 juni 2025.

på tillgång till effektiva rättsmedel. Dessa frågor står i fokus för den fortsatta framställningen.

2 Det svenska fastställelseinstitutet i en europarättslig kontext

Svensk processrätt brygger på en grundläggande distinktion mellan talan om fullgörelse och talan om fastställelse. Där en fullgörelsetalan syftar till att domstolen ska förplikta motparten att vidta eller underlåta att vidta viss handling, syftar fastställelsen till att domstolen ska förklara att två subjekt står i viss rättslig relation till varandra. En fullgörelsetalan avser inte sällan en penningprestation medan temat för en fastställelsetalan ofta är att svaranden har en viss konkret skyldighet mot käranden, exempelvis en viss skadeståndsskyldighet.

Utrymmet för att föra en fastställelsetalan kommer till uttryck i 13 kap. 2 § RB. Bestämmelsen har följande lydelse (våra kursiveringar):

> Talan om fastställelse, huruvida *visst rättsförhållande* består eller icke består, må upptagas till prövning, om ovisshet råder om rättsförhållandet och denna länder käranden till förfång.
>
> Beror sakens prövning av frågan, huruvida *visst rättsförhållande*, som är stridigt mellan parterna, består eller icke består, må ock talan om fastställelse därav upptagas.
>
> Är i *lag eljest stadgat*, att fastställelsetalan i visst fall må upptagas, vare det gällande.

När det kommer till fastställelseprocesser i svenska domstolar avseende olika former av konventions- eller unionsrättsliga dimensioner har frågan om vad som utgör ett fastställbart rättsförhållande inte sällan vållat problem. Liksom i nationella sammanhang kan problemfallen grovt delas in i två kategorier.[13] Den ena kategorin rör fall där käranden formulerat sitt fastställelseyrkande för *abstrakt*, i gränslandet mot en begäran om abstrakt normprövning. Den andra kategorin handlar om fall då käranden formulerat sitt fastställelseyrkande med sikte på den rättsliga relevansen av ett visst sakförhållande, utan att knyta sakförhållandet (rättsfaktumpåståendet) till en viss rättsföljd som påstås gälla mellan parterna.

Vad gäller förstnämnda kategori återfinns ett första exempel med europarättslig koppling i NJA 2007 s. 718 (*Unibet II*). I målet förde ett spelbolag (Unibet) en fastställelsetalan mot svenska staten. Unibet ville få fastställt att Unibetbolagen hade rätt att utan hinder av 38 § lotterilagen (1994:1000), som förbjuder främjande av deltagande i ett utom landet anordnat lotteri, marknadsföra sina speltjänster i Sverige på visst sätt. Efter att EU-domstolen[14] hade uttalat att unionsrätten inte

[13] För en generell redogörelse för dessa problem i en nationell kontext, se Fitger m.fl., *Rättegångsbalken* (2024-12-03, JUNO), kommentaren till 13 kap. 2 § RB; samt Ekelöf, m.fl., *Rättegång II*, Norstedts juridik, 2015, s. 127–129.

[14] Dom av den 13 mars 2007, *Unibet*, C-432/05, EU:C:2007:163. För två rättsfallskommentarer, se Groussot och Wenander, *Self-standing Actions for Judicial Review and the Swedish Factortame* i Civil justice quarterly, 2007, s. 376 ff.; och Schmauch, *EG-*

påfordrar att en enskild ska få föra en fristående fastställelsetalan om huruvida en nationell bestämmelse strider mot unionsrätten — under förutsättning att den enskilde inom ramen för andra former av effektiva rättsliga förfaranden (effektivitetsprincipen) kan få till stånd en prejudiciell prövning av denna fråga som är likvärdig med de rättsmedel som står till buds vid inhemskrättsliga anspråk av motsvarande natur (likvärdighetsprincipen)[15] — fann Högsta domstolen att fastställelseyrkandena skulle avvisas. I sina beslutsskäl förklarar Högsta domstolen att talan som den var utformad var begränsad till en begäran om *abstrakt normprövning* av den svenska lotterilagens förenlighet med unionsrätten. För att kunna utgöra föremål för en fastställelsetalan i svensk domstol hade Unibetbolagens konkreta rätt att få marknadsföra en specifik produkt i ett specifikt fall, eller en påstådd skyldighet för staten till följd av en kränkning av en sådan konkret rättighet, behövt utgöra temat för talan. Att på ett abstrakt plan pröva rätten att marknadsföra speltjänster enligt svensk lag utgör inte ett sådant rättsförhållande.[16]

Ett snarlikt exempel återfinns i NJA 2021 s. 147 (*Videoslots*).[17] I målet framställde ett spelbolag (Videoslots) ett flertal yrkanden mot svenska staten. Ett av yrkandena gick ut på att staten skulle förbjudas att mot bolaget tillämpa förordningen (2020:495) om tillfälliga spelansvarsåtgärder med anledning av spridningen av sjukdomen covid-19. Videoslots framställde även ett interimistiskt yrkande om omedelbart förbud för staten att, helt eller delvis, tillämpa förordningen mot bolaget. Målet i Högsta domstolen gällde tillåtligheten av det interimistiska yrkandet och i linje med domstolens resonemang i Unibet II-målet fann domstolen att yrkandet inte kunde tillåtas. Enligt Högsta domstolen innebar yrkandet en begäran om att en domstol skulle sätta förordningen åt sidan i förhållande till bolaget, generellt på förhand och inte genom rättstillämpning i en uppkommen konkret situation. Detta utgjorde enligt Högsta domstolen en begäran om abstrakt normprövning, något som den svenska nationella rättsordningen inte tillåter och som inte heller unionsrätten kräver att det måste finnas tillgång till. Högsta domstolen påpekar med hänvisning till EU-domstolens förhandsavgörande i Unibet-målet att det som unionsrätten kräver är att det ska gå att få en interimistisk åtgärd som gäller till dess att domstolen har prövat om nationell rätt strider mot unionsrätten, när en sådan

domstolens dom i Unibet-målet — ett nationellt perspektiv, Europarättslig tidskrift 3/2007, s. 691 ff.

[15] Principerna om likvärdighet och effektivitet benämns ibland som ”Rewe-principerna”, med referens till EU-domstolens dom från den 16 december 1976, *Rewe*, 33/76, EU:C:1976:188. Se även EU-domstolens dom från samma datum, *Comet*, 45/76, EU:C:1976:191.

[16] För kritiska synpunkter, se Andersson, *Abstrakt lagprövning — en aspekt på Unibet-målet*, i Festskrift till Johan Hirschfeldt, Iustus, 2008 s. 19 ff.

[17] Se härtill Mårild och Granlund, *Unionsrättsliga ersättningsanspråk mot staten — iakttagelser från Justitiekanslerns rättegångar* i SvJT 2025 (preprint); och Bernitz, *Unionsrättsligt grundad talerätt i svensk domstol*, i JT 2021–22, s. 674 ff.

åtgärd är nödvändig för att säkerställa den fulla verkan av det senare avgörandet.[18] Detta är enligt Högsta domstolen i linje med svensk processrätt, enligt vilken en interimistisk säkerhetsåtgärd främst ska säkerställa *den rättsföljd som sökanden gör gällande i sak och därmed vara konkret kopplad till denna.*[19] En interimistisk åtgärd hade exempelvis kunnat avse omedelbar betalning eller annan åtgärd för att säkerställa en eventuell betalning av skadestånd från statens sida. Förordningens generella tillämplighet mot bolaget utgjorde dock inte ett tillåtligt tema.

Gemensamt för de båda spelbolagsfallen är att de understryker att det i svensk domstol inte går att föra talan om enbart den svenska lagstiftningens förenlighet med unionsrätten eller en viss EU-rättslig norms generella tillämplighet gentemot ett enskilt rättssubjekt.[20] Vad det svenska fastställelseinstitutet omfattar är av rättsregler bestämda *förhållanden* mellan två eller flera rättssubjekt. Subjekten måste med andra ord positioneras gentemot varandra i termer av rättigheter och skyldigheter, för att det ska vara fråga om ett tillåtligt fastställelsetema.

Spelbolagsfallen avser situationer då käranden formulerat ett för abstrakt fastställelseyrkande. Det andra problemområdet rör fall då fastställelseyrkandet formulerats med sikte på existensen och relevansen av ett visst sakförhållande (rättsfaktumpåstående), utan att detta knyts till en viss rättslig position mellan parterna (rättsföljdspåstående). Typexemplet är att käranden för talan om att det ska fastställas att ett visst avtal ingåtts mellan parterna, utan att avtalsingåendet kopplas till en viss avtalad rättighet eller skyldighet.[21] Ett annat exempel kan vara att käranden vill få fastställt att ett visst handlande från motparten varit vårdslöst, utan att handlandet knyts till en viss skadeståndsskyldighet för svaranden. För att en skadeståndsskyldighet ska kunna fastställas krävs det typiskt sett mer än ett vårdslöst agerande (fler konkreta rättsfakta), exempelvis en viss konkret skada och ett visst konkret samband mellan vårdslösheten och skadan.[22]

Mot bakgrund av det sagda kan det tyckas förvånande att Högsta domstolen på senare tid öppnat upp för att frågan om ett rättssubjekt utsatts för en unions- eller konventionsanknuten rättighetskränkning kan utgöra ett lämpligt fastställelsetema, utan att rättighetskränk-

[18] Se härtill Groussot och Wenander, 2007, där författarna diskuterar skillnaden mellan Unibet-domen och Factortame I (EU-domstolens dom från den 19 juni 1990, *Factortame*, C-213/89, EU:C:1990:257).

[19] Högsta domstolen hänvisar i sammanhanget till NJA 2017 s. 457 (De omhändertagna företagshemligheterna).

[20] Se dock Bernitz 2021–22 s. 674 ff.; Bernitz och Kjellgren, *Europarättens grunder*, Norstedts juridik, 2022, s. 141 f. samt Andersson, 2008, s. 19 ff. Se även Schmauch, *Tio år av besynnerligheter*, i SvJT 2025 (preprint).

[21] Se exempelvis NJA 1964 s. 66. För skilda tolkningar av fallet, jfr Fitger m.fl., 2024, kommentaren till 13 kap. 2 § RB; med Lindell, *Civilprocessen*, Iustus, 2021, s. 280 ff. Se också Welamsson, *Svensk rättspraxis* i SvJT 1969 s. 928; Boman, *Om åberopande och åberopsbörda i dispositiva tvistemål*, Norstedts, 1964, s. 57; och Bellander, *Möjligheten till fastställelsetalan trots medgivet fullgörelseyrkande* (2020, Blendow Lexnova).

[22] Jfr 2 kap. 1 § skadeståndslagen (1972:207). Se även NJA 2008 p. 339 (*Handelsbolaget Tylöbaden*), särskilt justitierådet Lindskogs tillägg.

ningen knyts till exempelvis en viss skadeståndsskyldighet. En första öppning på detta tema återfinns i NJA 2021 s. 1093 (*Flygbolagets medgivande*). I målet hade käranden visserligen även yrkat fullgörelse av viss betalning (diskrimineringsersättning). De för den aktuella problematiseringen relevanta yrkandena sammanfattas av Högsta domstolen enligt följande:

> För det fall att tingsrätten inte inom ramen för fullgörelseyrkandet prövade målet i sak yrkade Diskrimineringsombudsmannen *i första hand* att rätten skulle fastställa att BRA i och för sig var skyldigt att betala diskrimineringsersättning till passageraren på grund av sitt diskriminerande agerande och *i andra hand* att rätten skulle fastställa att BRA utsatt passageraren för diskriminering.[23]

Det kan redan inledningsvis noteras att förstahandsyrkandet är knutet till en skyldighet för flygbolaget gentemot flygpassageraren, medan andrahandsyrkandet enbart tar sikte på den rättsliga kvalificeringen av det i målet åberopade sakförhållandet (rättsfaktumpåståendet).

Högsta domstolen begärde förhandsavgörande från EU-domstolen. Frågan till EU-domstolen tog sikte på om en nationell domstol, i fall där detta begärs av den utsatte, måste pröva om diskriminering har skett — och i förekommande fall konstatera att så har skett — oavsett om den som anklagas för diskriminering har eller inte har vitsordat att diskriminering skett. EU-domstolens svar blev att artiklarna 7 och 15 i likabehandlingsdirektivet[24] jämförda med artikel 47 i EU-stadgan[25] innebär ett hinder för en nationell lagstiftning som innebär att en domstol — som ska pröva en talan om ersättning på grund av en påstådd diskriminering som är förbjuden enligt direktivet — inte kan pröva ett yrkande om fastställelse av att sådan diskriminering har skett, när svaranden medger att betala den begärda ersättningen utan att för den skull vitsorda att det skett någon diskriminering. EU-domstolen uttalar även att det ankommer på den nationella domstolen att, när den avgör en tvist mellan enskilda, inom ramen för sin behörighet säkerställa det rättsliga skydd som enskilda har enligt artikel 47 i EU-stadgan genom att vid behov avstå från att tillämpa däremot stridande bestämmelser i nationell lagstiftning.[26] Noterbart är att EU-domstolen bygger sitt resonemang direkt på artikel 47 i EU-stadgan, snarare än de s.k. *Rewe*-principerna. Förhandsavgörandet väcker av detta skäl frågor om relationen mellan artikel 47 i stadgan och principerna om effektivitet och likabehandling.[27]

[23] Flygbolagets medgivande, p. 6.
[24] Rådets direktiv 2000/43/EG.
[25] Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna.
[26] Dom av den 15 april 2021, *Braathens Regional Aviation*, C 30/19, EU:C:2021:269. Sistnämnda påpekande ger uttryck för unionsrättens anspråk på företräde, se Bernitz och Kjellgren, 2022, s. 100 ff.
[27] Se härtill Ghavanini, *Remedies for non-material damages: Striking out in a new direction? Braathens* i Common Market Law Review 59, 2022, s. 151–170 samt not 15 ovan. Se även Hettne, *EU-rätten, dispositionsprincipen och den svenska rättegångsbalken* i Festskrift

Mot bakgrund av EU-domstolens förhandsavgörande valde kärandebolaget att kategoriskt och reservationslöst vitsorda grunden för ersättningsyrkandet. Vitsordandet medförde att det inte förelåg någon ovisshet i fråga om rättsförhållandet mellan passageraren och flygbolaget, varvid Högsta domstolen avslog överklagandet.

Mot bakgrund av flygbolagets dispositioner i processen kom frågan om rättighetskränkningen som sådan kunde göras till föremål för en fastställelsetalan (andrahandsyrkandet) inte att ställas på sin spets. Frågan har dock lyfts i den efterföljande rättsvetenskapliga diskussionen. I nämnda diskussion råder det enighet om att ett yrkande i linje med förstahandsyrkandet hade varit förenligt med 13 kap. 2 § RB. Mer omstridd är frågan om ett fastställelsetema som uteslutande tar sikte på frågan om en diskriminering har skett omfattar ett rättsförhållande i bestämmelsens mening. Flera författare har i linje med underinstanserna argumenterat för att ett sådant tema endast rör frågan om existensen av ett rättsfaktum,[28] medan några författare menar att även denna fråga kan göras till föremål för fastställelse.[29] Enligt sistnämnda författare är det relevanta för tillåtligheten huruvida processföremålet är tillräckligt individualiserat och därmed om parterna kan överblicka konsekvenserna av fastställelsedomen.[30]

I Högsta domstolens beslut i Flygbolagets medgivande återfinns ett för svenska sammanhang ovanligt tillägg av de närvarande justitieråden. Tillägget avser den svenska processrättens förenlighet med artikel 47 i EU-stadgan. Ledamöterna frågar sig bl.a. om räckvidden av EU-domstolens förhandsavgörande, dvs. om det bara har betydelse för diskrimineringsmål eller om motsvarande princip kan anses gälla också i andra fall där en rättighet har kränkts på sätt som avses i artikel 47 i EU-stadgan. Högsta domstolen noterar att EU-domstolens dom medför att överväganden måste göras om hur svensk processrätt ska anpassas till de angivna kraven på rätt till prövning och fastställelse av att diskriminering skett, och pekar på att övervägandena är av sådant slag att dessa lämpligen görs av lagstiftaren och inte av domstolarna i enskilda mål.[31]

Någon reform av fastställelsebestämmelsen har inte skett utan kravet är än idag, enligt bestämmelsens första och andra stycke, att en fastställelsetalan ska avse ett visst rättsförhållande. Det har dock skett

till Rolf Dotevall, Lindskoug, Karlsson Tuula och Persson (red.), 2020, Juristförlaget i Lund, s. 256 ff.

[28] Stockholms tingsrätts dom 2017-10-17 i mål FT 8882-17; Svea hovrätts dom 2018-04-16 i mål FT 10481-17; Maunsbach, *EU-rättens företräde framför nationella civilprocessuella regler* (2021, JP Infonet); och rättsutlåtande av Roberth Nordh, aktbilaga 20 i tingsrätten.

[29] Bellander, 2020; Bellander, *EU-domstolen om rätten till materiell prövning trots medgivanden* (2021, Blendow Lexnova): Bellander och Munck af Rosenschöld *Flygpassageraren och rättegångsbalken. Omkullkastade grundprinciper eller business as usual?* i SvJT 2022 s. 941 (vid not 79); och Hellner, *Aurora — En kort kommentar*, Retfærd: Nordisk Juridisk Tidskrift nr 4, s. 95–96.

[30] Se härtill NJA 2013 s. 209 (*Miljöprocesserna i USA*), p. 6.

[31] Flygbolagets medgivande, tillägg av närvarande justitieråd.

viss vidare utveckling i rättspraxis. Denna rättsutveckling har skett genom de inledningsvis nämnda besluten i mål Ö 7177-23 (Klimattalan) och mål Ö 438-24 (Regionens medgivande). Nedan ska dessa fall och Högsta domstolens tolkning och tillämpning av 13 kap. 2 § RB närstuderas.

3 Fastställelse med stöd av EKMR som svensk lag

I Klimattalan aktualiserades frågan om möjligheten att föra klimattalan för att få fastställt att svenska staten kränkt kärandens (jämte gruppmedlemmarnas) konventionsskyddade rättigheter. Följaktligen blev frågan om EKMR — artikel 6 och 13 — ställer upp ett krav innebärandes att svensk rätt måste möjliggöra en prövning (rätt till domstolsprövning)[32] och ett ställningstagande från domstolens sida till om en rättighetskränkning skett, likt vad som aktualiserades enligt artikel 47 i EU-stadgan i 2021 års fall. I sina skäl tar Högsta domstolen fasta på Europadomstolens dom i *Verein KlimaSeniorinnen*-fallet[33] och noterar bl.a. att artikel 6 EKMR under vissa förutsättningar kräver att det vid nationell domstol ska vara möjligt att föra en talan om att få fastslaget att staten kränker civila rättigheter på den grunden att staten inte vidtar tillräckliga åtgärder mot klimatförändringarna. Högsta domstolen framhåller att kraven ser olika ut om talan förs av enskild (som gruppföreträdare) eller av en förening (se avsnitt 1 ovan).

Vidare utvecklar Högsta domstolen vilka typer av frågor som kan göras till föremål för fastställelse. Högsta domstolens slutsats är att endast frågan om en rättighetskränkning skett bör kunna göras till föremål för en fastställelsetalan och att artikel 6 EKMR inte ger stöd för att en talan ska få föras om att staten underlåtit att uppställa *vissa* målsättningar för sitt klimatarbete eller att vidta *vissa* angivna åtgärder, inbegripet krav på att tvinga lagstiftaren att ogiltigförklara eller anta lagstiftning. Högsta domstolen noterar vidare att även om yrkandet inte innebär ett krav på ändrad lagstiftning kan det komma i konflikt med intresset av att upprätthålla ansvarsfördelningen mellan domstolarna och andra offentliga organ, vilket vid tillämpning av artikel 6 EKMR är ett acceptabelt skäl för att inte tillåta domstolsprövning.[34] Det har argumenterats för att Högsta domstolen genom sina skäl antog en restriktiv hållning i förhållande till utrymmet att föra en fastställelsetalan.[35]

Domstolen sammanfattar sina slutsatser i fråga om förutsättningarna för att föra en fastställelsetalan enligt följande:

- Det strider inte mot artikel 6 EKMR att avvisa ett yrkande om att det ska fastställas att staten ska uppställa vissa målsättningar för

[32] Se Danelius m.fl., *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, Norstedts juridik, 2023, s. 210 ff. I fråga om förhållandet mellan artikel 6 och 13, se s. 661.
[33] Dom av den 9 april 2024, *Verein KlimaSeniorinnen*, 53600/20.
[34] Klimattalan, p. 76.
[35] Nordlander, *Sweden's first systemic climate mitigation case and the application of KlimaSeniorinnen: unpacking the Supreme Court's judgment in the Aurora case* i Climate Law, A Sabin Center Blog, https://blogs.law.columbia.edu/climatechange/, publicerad den 24 april 2025.

sitt klimatarbete eller vidta vissa specifika åtgärder för att minska de allmänna effekterna av klimatförändringar.[36]

- Ett yrkande om att det ska fastställas att det har skett en kränkning av enskilds rättigheter enligt artikel 8 EKMR kan tas upp till prövning med stöd av 13 kap. 2 § tredje stycket RB, när det i en klimattvist krävs enligt artikel 6 EKMR.[37]

En viktig skillnad mellan Klimattalan och Flygbolagets medgivande är att Högsta domstolen hänvisar till 13 kap. 2 § *tredje stycket* RB, snarare än första och andra stycket. Högsta domstolen ger således uttryck för att det av artikel 6 (och 13) EKMR i dess egenskap av svensk lag[38] följer att en fastställelsetalan avseende en påstådd rättighetskränkning ska tas upp till prövning i aktuella situationer, alldeles oberoende av om kränkningen i sig konstituerar ett rättsförhållande.[39] Med en sådan tolkning av artikel 6 (och 13) EKMR skulle problemen med ett för abstrakt formulerat yrkande (abstrakt normprövning) eller ett yrkande som enbart tar sikte på ett sakförhållande (rättsfaktumpåstående) undvikas. I stället skulle situationen uppfattas som att konventionen i vissa situationer fordrar att en fastställelsetalan ska tillåtas och att dessa situationer är frikopplade från de förutsättningar som uppställs i 13 kap. 2 § första och andra stycket RB.[40] Ett motiv bakom en bestämmelse i lag som påfordrar att fastställelsetalan ska tillåtas på ett visst område kan vara att det finns särskilda omständigheter inom det reglerade området som motiverar en fastställelse utanför de typiska exemplen.[41]

Som kommer utvecklas senare i denna uppsats går det att se både styrkor och svagheter i Högsta domstolens lösning. En styrka är att Högsta domstolen valt en lösning som är i harmoni med svensk processrätt och som inte kräver en grundläggande förändring av vår förståelse av vad som utgör ett fastställbart rättsförhållande.[42] I stället synliggörs att det är konventionsrätten som kräver att vi i vissa fall tillåter att en fastställelsetalan förs och att dessa situationer ligger vid sidan av de situationer som enligt nationell rätt normalt sett anses lämpliga för fastställelse. Ett problem är dock att beslutsskälen så tydligt knyter an till EKMR som svensk lag. En följd av detta är att prejudikatet inte ger besked om hur närliggande fall ska behandlas. Är det exempelvis

[36] Klimattalan, p. 78.
[37] Klimattalan, p. 79.
[38] Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.
[39] Klimattalan, p. 69–70.
[40] Bestämmelser av aktuellt slag, dvs. där lag kräver att fastställelsetalan ska tillåtas, hittas i bl.a. utsökningsbalken (1981:774), varumärkeslagen (1960:644), patentlagen (1967:837), mönsterskyddslagen (1970:485), växtförädlarrättslagen (1997:306), lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister och lönegarantilagen (1992:479). 13 kap. 2 § tredje stycket har såvitt vi känner till inte tidigare tillämpats med hänvisning till artikel 6 och 13 EKMR.
[41] Fitger m.fl., 2024, kommentaren till 13 kap. 2 § RB.
[42] Notera dock att flera författare menar att en sådan omvälvning inte hade behövts för att betrakta rättighetskränkningen som ett fastställbart rättsförhållande, se not 21 och not 29 ovan.

så att 2 kap. 11 § andra stycket RF lämnar ett motsvarande utrymme för fastställelsetalan även utanför tillämpningsområdet av artikel 6 EKMR, när detta motiveras utifrån var och ens rätt till domstolsprövning?[43] Och hur ska ett klimatanspråk vilande på unionsrättslig grund behandlas? Är det fortfarande artikel 6 EKMR eller 2 kap. 11 § andra stycket RF som motiverar att en fastställelsetalan ska tillåtas (svensk lag), eller kan även artikel 47 i EU-stadgan medföra ett sådant utrymme (primärrätt)?[44] Unionsrätten uppställer därtill — i jämförelse med EKMR — ett mer omfattande krav på tillgång till effektiva rättsmedel vid unionsrättsligt grundande anspråk i allmänhet.[45] Detta i kombination med unionsrättens allmänna anspråk på företräde[46] medför att det är svårt att tänka sig att svenska domstolar skulle neka tillgång till domstolsprövning för framtida klimatanspråk (i formen av en fastställetalan), om dessa vilar på unionsrättslig primär eller sekundärrätt.[47] Vi återkommer till frågorna nedan.

4 Rättighetskränkningar som fastställbara rättsförhållanden

Som inledningsvis påpekades har Högsta domstolen i ett nyare fall, mål Ö 438-24 (Regionens medgivande), valt en i förhållande till beslutet i Klimattalan alternativ lösning på en motsvarande problematik. I Regionens medgivande önskade käranden få fastställt att Region Skåne hade kränkt hennes rätt till kroppslig integritet enligt artikel 8 EKMR eller hennes rätt till skydd mot påtvingade kroppsliga ingrepp enligt 2 kap. 6 § första stycket RF. Likt flygbolaget i 2021 års fall hade regionen medgivit det i målet framställda fullgörelseyrkandet, men bestridit grunden för detta (ett s.k. orent medgivande).[48] I likhet med

[43] I vad mån RF-bestämmelsen även reglerar rätten *till* domstolsprövning (och inte enbart rätten till en rättvis rättegång när sådan tillgång väl lämnats) diskuteras i Frioch rättighetskommitténs betänkande, *Några frågor om grundläggande fri- och rättigheter*, SOU 2025:2, s. 43 ff. Utredningen föreslår att rätten till domstolsprövning ges konstitutionell förankring, även om utredningen endast betraktar det som ett förslag på en kodifiering av gällande rätt.

[44] EU-stadgan utgör inte svensk lag, även om stadgan har horisontell direkt effekt i Sverige, se Pech, Groussot och Pertursson, *The reach of EU fundamental rights on member state action after Lisbon* i The protection of fundamental rights in the EU after Lisbon, De Vries, Bernitz och Weatherhill (red.), Bloomsbury Publishing, 2013, s. 97 ff. Stadgans horisontella direkta effekt är omdiskuterad, vilket analyseras i Adams-Prassl och Bogojević, *Great Debates in EU Law*, Bloomsbury Publishing, 2021.

[45] Kravet på ett effektivt rättsmedel härleds inte enbart ur artikel 47 i EU-stadgan, utan utgör en allmän unionsrättslig princip med stöd i artiklarna 4.3 och 19.1 i EU-fördraget. Se i not 15 ovan redovisade rättsfall samt Bernitz och Kjellgren, 2022, s. 136 ff.

[46] Se not 26 ovan.

[47] Schmauch menar att det följer av 13 kap. 2 § *tredje stycket* RB och artikel 19.1 andra stycket EU-fördraget att en fastställelsetalan ska vara tillåten på unionsrättslig grund, se Schmauch, 2025, sid. not 55. Se även Bernitz, 2021–22, s. 674 ff., som ”efterlyser en mer ingående och konstruktiv diskussion och vägledning från HD om vilka processuella vägar som behöver finnas tillgängliga i svensk rätt för att tillgodose vad unionsrätten fordrar” (s. 685).

[48] För en utveckling i fråga om orena medgivanden, se Bellander & Munck af Rosenschöld SvJT 2022 s. 941 ff. Se även Maunsbach, *Orent medgivande vid rättighetsöverträdelse: ett praktiskt exempel på när dispositionsprincipen får vika för rätten till ett effektivt rättsmedel* (2025, JP Infonet).

Klimattalan blev frågan om rättighetskränkningen som sådan kunde göras till föremål för en fastställelsetalan.

I motsats till Klimattalan bygger Högsta domstolens beslut i Regionens medgivande på 13 kap. 2 § *andra stycket* RB, dvs. fastställande av prejudiciella rättsförhållanden. I för denna uppsats relevanta delar skriver Högsta domstolen följande:

> 12. […] rättegångsbalkens bestämmelser bör tillämpas på ett sådant sätt att en kärande, som på rimliga grunder påstår att hans eller hennes grundläggande fri- och rättigheter enligt Europakonventionen har överträtts, ges möjlighet att få den påstådda rättighetsöverträdelsen prövad. Detsamma bör gälla om käranden påstår att hans eller hennes grundläggande fri- och rättigheter enligt 2 kap. regeringsformen har överträtts (jfr prop. 2021/22:229 s. 39 och 58 f.).
>
> […]
>
> 22. Kravet på att det ska vara fråga om ett rättsförhållande innebär att talan ska röra ett konkret rättsligt förhållande (eller icke-förhållande) mellan parterna. Talan får inte avse innebörden av gällande rätt eller rena sakförhållanden. Vidare måste talan anknyta till en rättsföljd och denna måste ha en tillräckligt tydlig koppling till konkreta omständigheter som åberopas som grund. Rättsförhållandet som talan gäller måste alltså vara så preciserat att det går att överblicka vad som blir verkan av att det fastställs om förhållandet består eller inte består. (Jfr ”Miljöprocesserna i USA” NJA 2013 s. 209 p. 6.).
>
> […]
>
> 24. […] Ett påstående om att det har förekommit en rättighetsöverträdelse bör kunna utformas så att det är tillräckligt preciserat och även i övrigt uppfyller de krav som gäller enligt bestämmelsen. En fastställelsestalan får i dessa fall regelmässigt anses lämplig. (Jfr också ”Klimattalan” Högsta domstolens beslut den 19 februari 2025 i mål Ö 7177-23 p. 70 beträffande tredje stycket.)

Högsta domstolens beslutsskäl i Regionens medgivande underbygger uppfattningen att frågan om en rättighetskränkning skett — utan att den uttryckligen knyts till rättssubjektens ställning till varandra i termer av rättigheter och skyldigheter — kan utgöra föremål för en fastställelsetalan i svensk domstol. Likt ett antal författare i litteraturen[49] tar Högsta domstolen fasta på att kräkningen ska *anknyta* till en rättsföljd och att det ska vara möjligt för parterna att *överblicka vad som blir verkan* av fastställelsedomen. Detta i kombination med de krav på tillgång till domstolsprövning och ett effektivt rättsmedel som följer av såväl EKMR som RF,[50] förefaller vara huvudskälen till att aktuell fastställelsetalan tilläts.

Jämförs beslutet i Regionens medgivande med beslutet i Klimattalan uppstår frågan om en framtida klimattalan — förd av en lämplig och representativ förening och gällande en påstådd kränkning av grundläggande fri- och rättigheter — ska tillåtas med motiveringen att kränkningen utgör ett sådant rättsförhållande som avses i 13 kap. 2 § första

[49] Se not 29 ovan.
[50] Se dock not 43 ovan.

och andra stycket RB, eller med stöd av artikel 6 EKMR och 2 kap. 11 § andra stycket RF som svensk (grund)lag. Och om talan vilar på unionsrättslig grund, är det då artikel 47 i stadgan och/eller unionsrättens mer vidsträckta krav på tillgång till ett effektivt rättsmedel som medför att fastställelsetalan ska tillåtas, eller bör resonemanget snarare bygga vidare på vad som ligger i kravet på att talan ska omfatta ett visst rättsförhållande?[51] Frågan kan uppfattas som rent processteknisk, men kan när den ställs på sin spets få avgörande betydelse. I följande avsnitt ska vi illustrera vikten av nämnda distinktion och dess betydelse för framtida klimattvister i Sverige.

5 *Actio popularis* och maktdelning

Ansvar utgör rättigheternas dolda ansikte. Att, som i Klimattalan, utkräva statens ansvar genom att söka fastställelse av rättighetskränkningar kan ses som en samhällelig nödvändighet i tider av klimatkris, när de materiella mänskliga rättigheterna kränks på grund av statens passivitet.[52] Innan staten kan ställas till svars för aktuell passivitet (i form av en grupptalan eller en föreningstalan) är det dock både naturligt och nödvändigt att processen — i fråga om såväl processubjekten som föremålet för talan — anpassas till en form som gör det möjligt och lämpligt att i domstol pröva det konkreta anspråket. Det är denna avvägning som står i centrum för Klimattalan. På ett övergripande plan är Högsta domstolens besked att en klimattalan kommer avvisas (och därmed tillgången till rättslig prövning nekas) om inte käranden kan visa att han eller hon — eller flera i grupp — har ett intresse som gör det lämpligt och nödvändigt för staten att tillse att deras sak blir prövad. Förfarandet, processen, är således nyckeln till vändningen i tvister om klimatförändringar såväl i Sverige som på ett internationellt plan. Vikten av att talan utformas på rätt sätt gör sig inte minst gällande när överträdelsen av materiella mänskliga rättigheter — såsom artikel 8 i EMKR om rätten till privatliv och skydd för familjelivet — påstås ha orsakats av statens passivitet. Så var fallet i såväl KlimaSeniorinnen som Klimattalan.

Det är välkänt att träd och fiskar inte har någon talerätt inför domstol.[53] Att så är fallet är ett bärande motiv bakom varför vi i vissa fall ger enskilda, grupper av enskilda och sammanslutningar (exempelvis ickestatliga organisationer) tillgång till rättslig prövning för att försvara miljöintressen genom rättsliga åtgärder. Varje land hanterar denna problematik på olika sätt, men i praktiken är den beskrivna möjligheten ofta inkapslad i vad som kan liknas vid den svenska möjligheten att få en fastställelsetalan prövad. I en unionsrättslig kontext kan

[51] Se även not 47 ovan.
[52] För en diskussion på detta tema, se Sikking, *The Hidden Face of Rights: Towards a Politics of Responsibilities,* Yale University Press, 2017; och Bogojević och Groussot, *Emergency and EU Law*, 2025 (i tryck).
[53] Se förslag till avgörande av Generaladvokat Sharpston i mål C-115/09, *Trianel*, EU:C:2010; förslag till avgöranden av den 16 december 2010.

konstateras att medlemsstaternas processordningar ofta tillåter vad vi i Sverige skulle kalla en fastställelsetalan och att en sådan talan kan föras i formen av en grupptalan eller som en föreningstalan.[54]

Merparten av medlemsländernas processordningar ställer sig dock skeptiska till s.k. *actio popularis,* dvs. en rätt för var och en att föra talan i allmänhetens intresse direkt inför nationell domstol och i förlängningen EU-domstolen.[55] Ett bärande argument mot en för bred möjlighet till *actio popularis* är att en sådan ordning riskerar att medföra en överbelastning på såväl nationella domstolar som EU-domstolen, det s.k. floodgate-argumentet.[56] Ett andra skäl är att en sådan möjlighet kan äventyra principen om maktdelning genom att ge bred tillgång till rättsväsendet som ett medel för att få till stånd förändringar i den allmänna politiken när det gäller klimatförändringar.[57] Mot bakgrund av ovan är det idag endast ett fåtal av EU:s medlemsstater vars rättssystem lämnar utrymme för (en begränsad form av) grupp- eller föreningstalan i aktuella situationer.[58] En bred möjlighet till *actio popularis* är generellt sett utesluten i de europeiska länderna.

I stället för att tillåta *actio popularis* på nationell basis har EU:s medlemsstater gjort tillgång till domstolsprövning till en grundläggande rättighet, som härleds ur EU:s primärrätt (artiklarna 4.3 och 19.1 i EU-fördraget och artikel 47 i EU-stadgan) och EKMR (artiklarna 6 och 13). Tillgång till domstolsprövning är också grundläggande för det skydd som ges genom Århuskonventionen, som undertecknats av EU jämte dess 27 medlemsstater.[59] Den beskrivna tillgången till domstolsprövning är dock inte oinskränkt och det är fullt rimligt och nödvändigt att den genom processuella krav inskränks, för att undvika en flodvåg av enskilda klimatanspråk. En mer fri tillgång till aktuell typ av rättsmedel skulle äventyra effektiviteten i medlemsländernas rättssystem och därmed försämra dess processuella integritet. Överfört på en svensk kontext kan det sagda jämföras med att en fastställelsetalan som utgångspunkt inte ska avse varken en abstrakt normprövning eller rena sakförhållanden. Den grundläggande tanken, vilken har klara processekonomiska förtecken, är att på ett tidigt stadie (avvisning) stoppa anspråk som inte lämpar sig för domstolsprövning.

Som inledningsvis påpekades gäller enligt 13 kap. 2 § *tredje stycket* RB att, vid sidan av kraven enligt första och andra stycket, kan en fastställelsetalan tillåtas om det finns annan lag som föreskriver att så ska ske.

[54] Jfr diskussionen i föregående avsnitt.
[55] I Djurgården Lilla Värtan-fallet — mål C-24/09, EU:C:2010:138, beslut den 11 mars 2010 — är EU-domstolen dock tydligen med att medlemsstaterna inte kan omöjliggöra talan för medlemmar av den berörda allmänheten. Se även NJA 2010 s. 419.
[56] Se förslag till avgörande av Generaladvokat Jacobs i mål C-50/00 P *UPA,* EU:C:2002:197, förslag till avgörande av den 21 mars 2002.
[57] KlimaSeniorinnen, p. 484.
[58] Den tyska processordningen utgör ett bra exempel, se Hohnerlein, *Who is Afraid of Actio Popularis*?, i Verfassungsblog, https://verfassungsblog.de, publicerad den 26 april 2024.
[59] Se artikel 9.2 i Århuskonventionen.

Högsta domstolens beslut i Klimattalan, i kontrast till domstolens beslut i Regionens medgivande, väcker frågan om den exakta innebörden av tredje stycket och dess hänvisning till annan lag. Lyfts problematiken till en europeisk kontext uppstår frågan hur stor räckvidd den svenska lösningen kan tänkas få, inte minst genom att influera andra europeiska medlemsländer till liknande tolkningar av deras inhemska processuella regler.

I Klimattalan tolkar Högsta domstolen svensk processrätt i allmänhet och 13 kap. 2 § RB i synnerhet med beaktande av EKMR:s regler (som utgör en integrerad del av den svenska rättsordningen) och KlimaSeniorinnen-domen (som gör en uttrycklig koppling mellan frågan om ”maktdelning” och tillåtligheten av en klimattalan). Detta tillvägagångssätt, där fokus placeras på frågor om talerätt och maktdelning, är inte nytt i nordiska sammanhang. Några veckor före Klimattalan fann Högsta förvaltningsdomstolen i Finland att en talan som väckts av en grupp miljö- och människorättsorganisationer mot staten, grundad på påståenden om passivitet, kunde tas upp till sakprövning. Den finska Högsta förvaltningsdomstolen framhåller KlimaSeniorinnen-domen och maktdelningsprincipen som bärande argument för beslutet att tillåta den förda talan.[60] Likt den finska Högsta förvaltningsdomstolen är Högsta domstolens beslutsskäl i Klimattalan dominerade av grundläggande tankar om maktdelning.[61] Till skillnad från den skiljaktiga meningen i Klimattalan använder dock Högsta domstolen inte maktdelningsargumentet som ett argument för att i sin helhet stänga möjligheten till den aktuella typen av klimatanspråk inför svensk domstol. I stället lämnar Högsta domstolen öppet för att en representativ och lämplig förening kan få föra en allmänt hållen fastställelsetalan om påstådda kränkningar av grundläggande fri- och rättigheter, när annan lag kräver att en sådan talan tillåts. I detta fall utgör annan lag artikel 6 EKMR.

6 Den processuella vändningen och EU-rätten

I Klimattalan noterar Högsta domstolen relevansen av EU-rätten men avfärdar dess tillämpning fallet.[62] Domstolen koncentrerar i stället sitt resonemang till EKMR och den uppmärksammade KlimaSeniorinnen-domen.[63] Enligt vår mening är det dock svårt att på detta sätt skilja mellan det konventionsrättsliga och EU-rättsliga sammanhanget, inte

[60] Högsta förvaltningsdomstolen i Finland, FI:KHO:2025, p. 62. Högsta förvaltningsdomstolen konstaterar att rättsstatsprincipen i 2 § och maktfördelningsprincipen i 3 § i Finlands grundlag förutsätter dels att den tredelade statsmakten tryggas, dels att nuvarande och kommande generationers fri- och rättigheter tryggas, med beaktande av artiklarna 6 och 8 EKMR och 20, 21 och 22 § i Finlands grundlag. Enligt KlimaSeniorinnen kan ett lands underlåtenhet att vidta åtgärder mot klimatförändringen utgöra en kränkning av de mänskliga rättigheterna enligt EKMR om lämpliga åtgärder inte vidtas i tid.

[61] Se punkterna 36–39, 46–58, 65, 76–80 och 85.

[62] Klimattalan, p. 81.

[63] Se not 6 ovan.

minst i fråga om de mer allmänna (och europeiska) frågorna om tillgång till domstolsprövning, effektiva rättsmedel och statligt ansvar i klimatnödlägen. Domstolens argument i Klimattalan är att EU-stadgan endast är tillämplig när medlemsstaterna tillämpar unionsrätten,[64] vilket visserligen är en korrekt observation.[65] Vi ser dock flera situationer då unionsrätten skulle kunna bli aktuell i klimattvister inför svenska domstolar, vilket följaktligen även skulle aktualisera EU-rättsliga aspekter på ämnet. I det följande ska vi illustrera detta och vad vi vill kalla den processuella vändningen i tvister om klimatförändringar.

I fråga om möjligheterna att föra en klimattalan i svensk domstol är 13 kap. 2 § RB central. I linje med Högsta domstolens beslut saknas det förutsättningar att uppta en *fullgörelsetalan* till prövning och en förutsättning för *access to justice* är därför att talan utformas på ett sätt som är förenligt med 13 kap. 2 § RB. Som konstaterats tidigare i uppsatsen har bestämmelsens tredje stycke, såvitt vi känner till, inte tidigare tillämpats med hänvisning till varken artikel 6 EKMR (som svensk lag) eller 2 kap. 11 § andra stycket RF.[66] Detta innebär att det idag råder viss oklarhet i fråga om hur kravet på lagstöd för att tillåta en fastställelsetalan ska uppfattas. I Klimattalan avfärdar Högsta domstolen tillämpningen av EU-rätten och fokuserar i stället på tolkningen av 13 kap. 2 § tredje stycket RB i ljuset av EKMR. Detta står — som illustrerades i avsnitt 3 och 4 — i kontrast till Högsta domstolens resonemang i Regionens medgivande, vilket i stället lutar sig mot bestämmelsens andra stycke (prejudiciellt rättsförhållande).

En viktig fråga i förhållande till utrymmet för framtida klimatanspråk inför svensk domstol är vilken räckvidd och innebörd som ska ges till 13 kap. 2 § tredje stycket RB. I Klimattalan tolkar HD rättsläget som att tillgång till domstolsprövning genom fastställelsetalan möjliggörs genom EKMR. Men krävs tillgång till rättslig prövning genom 13 kap. 2 § RB även i syfte att genomföra EU:s miljölagstiftning?[67] Frågan är relevant inte minst med beaktande av den stora mängd ny EU-miljölagstiftning som följer av den europeiska gröna given 2019.[68] Många av de nya EU-regleringarna innehåller bestämmelser om tillgång till rättslig prövning, i likhet med artikel 9.3 i Århuskonventionen.[69] Ett exempel på detta återfinns i EU:s avskogningsförordning (2023/1115), artikel 31 och 32, som börjar gälla i december 2025. Hur kommer nämnda regelverk och dess nationella motsvarigheter att tolkas av medlemsstaterna, inklusive Sverige, i situationer då enskilda eller föreningar vill få fastställt kränkningar av genom regelverket etablerade rättigheter? Går det att göra en distinktion mellan de krav som följer av EKMR och

[64] Klimattalan, p. 81.
[65] EU-stadgan, art. 51(1).
[66] Se not 40 ovan.
[67] Se avsnitt 3 ovan.
[68] De Sadeleer, *Implementing the European Green Deal: A Long and Winding Road*, EU Law Live, 2025.
[69] Eliantino och Richelle, *Access to Justice in Environmental Matters in the EU Legal Order: The "Sectoral" Turn in Legislation and Its Pitfalls* i European Papers, 2024, s. 261.

EU-rätten, när det kommer till tillgången till ett effektivt rättsmedel? Kanske är en ordning i linje med den Högsta domstolen valt i Regionens medgivande, där den svenska förståelsen av vad som är ett rättsförhållande i stället anpassas till överstatliga krav på ett effektivt rättsmedel, att föredra? I vilket fall som helst är tillgången till domstolsprövning central för både nationella lagstiftning och EU-lagstiftning som står i begrepp att införas för att bekämpa klimatförändringarna och säkerställa den gröna omställningen. Att tillgång till rättslig prövning är så allmänt förekommande i lagstiftningen om den gröna given kan betraktas som ett tydligt tecken på den ”processuella vändningen” i tvister om klimatförändringar.[70]

Den processuella vändningen och den svenska processrättens anpassning till rådande klimatnödsituation främjas av att såväl konventionens krav som EU-rättens krav beaktas vid den nationella rättsutvecklingen i fråga om tillgång till domstolsprövning. Som Högsta domstolens beslutsskäl i Klimattalan är utformade ligger fokus på de konventionsrättsliga aspekterna på ämnet. Vår spaning är dock att den verkliga och starka processuella vändningen står i begrepp att ske och att denna vändning kommer motiveras av EU-rätt, snarare än konventionsrätt.

Under de senaste åren har EU-rättens genomslagskraft på klimatområdet ökat, inte minst som en följd av rättsstatsprincipens minskade betydelse. Rent rättstekniskt har nämnda förändring skett genom omfattande tolkningar av artikel 2 och 19 i EU-fördraget. Förändringen är delvis en följd av genomförandet av unionsrättslig lagstiftningen på miljöområdet, men en bidragande faktor är även att det finns regler och principer i EU-lagstiftningen som har relevans även i nationella tvister om klimatförändringar. Ett exempel på sistnämnda typ av bestämmelser finns i artikel 37 i EU-stadgan, där rätten till en ren miljö kommer till uttryck (en progressiv rättighet som saknar motsvarighet i EKMR).[71]

EU-rätten ger både bredare bedömningsverktyg och en starkare verkställighetsapparat än EKMR. EU-rätten är också kopplad till tillämpningen av EKMR genom artikel 6 i EU-fördraget och EU-stadgan, särskilt artikel 52.3. Detta innebär att konventionen och EU-rätten ofta fungerar i synergi.[72] EU-domstolens rättspraxis om klimatnödlägen är visserligen fortfarande begränsad, men domstolen är på tydlig fram-

[70] För lagstiftningens betydelse för klimaträttvisa, se Scotford, *Legislation and the Stress of Environmental Problems* i Current Legal Problems 2021, s. 299.

[71] Krommendijk, *The Human Right to a Healthy Environment from an EU Charter Perspective*, i Verfassungsblog, https://verfassungsblog.de, publicerad den 8 april 2025. Se också Bogojević, *EU Human Rights Law and Environmental Protection: The Beginning of a Beautiful Friendship?*, i Douglas-Scott och Hatzis (red.) Research Handbook on EU Human Rights Law, Edward Elgar, 2017, s. 449 ff.

[72] Se för en generell diskussion, Arold, Groussot and Petursson, *The European Human Rights Culture – A Paradox of Human Rights Protection in Europe?*, Martinus Nijhoff publishers, 2013. Artikel 47 innehåller rättigheter som delvis motsvarar artikel 6 och 13 EKMR.

marsch.[73] Noterbart är även att EFTA-domstolen nyligen meddelat beslut i ett mål som i hög grad kan påverka tillämpningen av EU-rätten på miljöområdet, och detta utöver tolkningen av den s.k. försiktighetsprincipen.[74]

7 Vikten av förhandsavgöranden

En vidareutveckling av den unionsrättsliga förståelsen av rätten till domstolsprövning i klimattvister är starkt beroende av att de nationella domstolarna i EU:s medlemsstater använder sig av förfarandet för förhandsavgörande.[75] Det är endast genom detta förfarande som en konstruktiv dialog av konstitutionell karaktär kan föras mellan de nationella domstolarna i EU:s medlemsstater och EU-domstolen.[76] Medlemsstaternas högsta instanser, som Högsta domstolen Sverige, är bl.a. av denna anledning skyldiga att skicka frågor till EU-domstolen när det i nationella mål råder tveksamhet om tolkningen av EU-rätten.[77]

De svenska domstolarna har historiskt varit ovilliga att skicka begäran om förhandsavgörande till EU-domstolen.[78] I december 2022 meddelade dock Högsta domstolen ett vägledande avgörande, NJA 2022 s. 1051 (*AstraZenecas tilläggsskydd*), vilket ser ut att ha förändrat landskapet för förhandsavgöranden i Sverige. Domstolens slutsats är att bestämmelsen i artikel 267.3 FEUF, i en svensk kontext, ska betraktas som en normerande regel för svenska domstolsförfaranden. Detta innebär följaktligen att när regeln åsidosätts eller tillämpas felaktigt, måste detta ses som ett rättegångsfel, som kan vara grovt.[79] I det specifika fallet fann domstolen att Patent- och marknadsöverdomstolen borde ha skickat en begäran om förhandsavgörande till EU-domstolen (även om parterna inte uttryckligen hade begärt det) och att underlåtenheten att göra det utgjorde ett grovt rättegångsfel.

Sedan 2022 års fall har vi sett en kraftig ökning av antalet begäran om förhandsavgörande från svenska domstolar.[80] Vi kan givetvis inte med säkerhet uttala oss över om detta är en direkt effekt av 2022 års avgörande, men det är svårt att förneka att Högsta domstolens klargörande av EU-rättens betydelse förändrat ”267-landskapet” i Sverige. Det

[73] Se exempelvis Krommendijk, 2025; och De Sadeleer, 2025.
[74] Se EFTA-domstolens beslut från den 21 maj 2025 i mål E-18/24, *The Norwegian State v Greenpeace Nordic, Nature and Youth Norway*. Se för diskussion om försiktighetsprincipen, se Groussot och Girbinger, *The Precautionary and Proportionality Principles in Emergency Situations: an analysis of the concept of discretion in the context of the Covid-19 pandemic and EU/EEA law* i Emergencies in EU Law, 2025.
[75] Se artikel 267 fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (FEUF).
[76] Bogojević, *Judicial Dialogue Unpacked: Twenty Years of Preliminary References on Environmental Matters Initiated by the Swedish Judiciary*, i Journal of Environmental Law 29, 2017, s. 263 ff.
[77] För utveckling, se Bruzelius m.fl., *Empowering National Courts in EU Law,* Sieps, 2009, samt ibid.
[78] Ibid.
[79] Se härtill Schmauch, *Extraordinära rättsmedel i unionsrättslig belysning* i SvJT 2023 s. 652.
[80] Svenska domstolar skickade två begäran om förhandsavgörande år 2022, vilket kan jämföras med åtta motsvarigheter för år 2023 och tretton för år 2024.

ska också noteras att i närtid till Högsta domstolen dom i *AstraZenecas tilläggsskydd*, meddelade Europadomstolen en likartad dom, åtminstone i processuellt hänseende, i målet *Rutar mot Slovenien*.[81] I domen uttalar Europadomstolen att den nationella domstolens underlåtenhet att ange skäl för sin vägran att tillmötesgå sökandens begäran om förhandsavgörande stred mot artikel 6 EKMR.[82]

De båda avgörandena kan på ett mer teoretiskt plan förankras i Jeremy Waldrons teori om förfarandets betydelse för rättsstatsprincipen; förfarandets betydelse är underskattad. Waldrons menar att den processuella sidan av rättsstatsprincipen kräver att offentliga institutioner stödjer och underlättar resonerande argument i mänskliga angelägenheter.[83] Waldrons vision omfattar processuella värden som går utöver de elementära kraven som följer av rätten till en rättvis rättegång, exempelvis rätten till en opartisk och oavhängig domstol och möjligheten att lägga fram och konfrontera bevis. Enligt Waldron bör förfarandet även ges den betydelsen att den enskilde har en rätt att i domstol argumentera för vad lagen är och vad den bör ha för betydelse för ens situation.[84] För Waldron är motiverade argument och rätten att argumentera för vad lagen är eller bör vara (och därmed rätten att argumentera för en lagändring) centrala delar av denna processuella rättsprincip.[85] För att sådana argument ska ges utrymme i en unionsrättslig kontext och för att EU-domstolen ska ges möjlighet att vidareutveckla rätten till domstolsprövning av klimatanspråk i en unions rättslig kontext, behöver medlemsländernas domstolar nyttja förfarandet för förhandsavgöranden vid framtida klimatanspråk på unionsrättslig grund.

8 Avslutning

Aurora-målet, eller Klimattalan, utgör ett bra exempel på förfarandets betydelse i tvister om klimatförändringar och illustrerar domarens roll i klimatnödlägen. I stället för att betrakta Högsta domstolens beslut som ett isolerat och nationellt exempel på procedurens betydelse i klimatnödlägen, menar vi att det bör betraktas som ett första av flera fall där ett medlemsstaternas högsta dömande instans haft att hantera den processuella vändningen i tvister om klimatförändringar.[86] I denna vändning tror vi att EU-rätten generellt och förhandsavgöranden

[81] Se Europadomstolens dom den 14 december 2022 i *Rutar Marketing D.O.O mot Slovenien*, 21164/20.
[82] Se punkterna 58–63. Se och jämför med Europadomstolens dom den 8 april 2014 i *Dhahbi mot Italien*, 17120/09, p. 33.
[83] Se Waldron, *The Rule of Law and the Importance of Procedure* i American Society for Political and Legal Philosophy, Vol. 50, 2011, s. 3–31.
[84] Ibid.
[85] Se även MacCormick, *The Rhetoric of the Rule of Law: A Theory of Legal Reasoning*, Oxford university press, 2005.
[86] Vad gäller klimatanspråk i allmänhet har dessa sedan länge förekommit i medlemsländernas domstolar, se härtill Jacobsson, 2025, som går igenom ett antal sådana exempel. Klimattalan-beslutet föregicks även av ovan nämnda fall från Högsta förvaltningsdomstolen i Finland, se not 60 ovan.

specifikt kommer att spela en stor roll. Sammantaget kan Klimattalan uppfattas ge uttryck för tolkningsöverväganden som går långt utöver den svenska processrättens snäva ramar och berör grundläggande principer om demokrati, rättsstat och maktdelning. Frågorna är dessutom relevanta i tvister om brådskande klimatförändringar på såväl nationell som europeisk nivå.

Mot bakgrund av ovan kan Högsta domstolens beslut betraktas som ett i grunden politiskt avgörande, trots att det är en förfarandefråga som står i centrum.[87] Om man så vill, kan man betrakta Klimattalan som ett fall om ”förfarandets politik”.[88] I sin bok *Political Judgment* citerar Ronald Beiner på ett intressant sätt Thukydides, den grekiske filosofen och skepticismens mästare. Citatet lyder (fritt översatt): *Den som bildar sig en uppfattning om något, men inte kan förklara sig tydligt för andra (folket), kan lika gärna ha låtit bli att tänka på saken över huvud taget.*

I Klimattalan motiverar Högsta domstolen sitt beslut på ett mycket utförligt sätt. Skälen är dessutom till övervägande del processuella.[89] Till det sagda kommer att beslutsskälen är utformade utifrån en läsning av nationell processrätt i ljuset av EKMR, varvid Högsta domstolen finner en lösning där svensk processrätt under särskilda omständigheter kan lämna utrymme för att inför svensk domstol få fastställt att staten brister i sitt klimatarbete. Även om många säkert läser Klimattalan som att Högsta domstolen ger uttryck för en snäv tolkning och tillämpning av det svenska fastställelseinstitutet, läser vi inte avgörandet på detta sätt. Enligt oss illustrerar avgörandet den ”processuella vändningen” i klimattvister. Vi tror att avgörandet kommer att vägleda framtida parter mot mer processuella argumentationsformer — inbegripet ett större användande av EU-rättsliga argument — vid klimatrelaterade anspråk inför medlemsländernas domstolar.

[87] För utveckling på detta tema, se Beiner, *Political Judgment*, Methuen, 1983.

[88] För en diskussion om förfarandets roll, ”konstitutionella domar” och domarens plats ur ett rättsstats- och demokratiperspektiv, se Dyzenhaus, *Process and Substance as Aspects of the Public Law Form* i Cambridge Law Journal 74, 2015, s. 284–85; Dyzenhaus, *Proportionality and Deference in a Culture of Justification*, i Proportionality and the Rule of Law: Rights, Justification, Reasoning, Huscroft m.fl. (red.), 2014, s. 234 och 239. Dyzenhaus menar att domare i många rättssystem traditionellt har känt sig mer bekväma med att granska beslut på processuella snarare än materiella grunder, eftersom processuell granskning inte inkräktar på lagstiftarens demokratiska mandat att både fatta materiella beslut och delegera befogenheten att fatta sådana beslut till administrativa tjänstemän.

[89] Den hissade frågan var rent processuell, vilket såklart utgör den avgörande anledningen till att skälen är processuella.